

O‘ZBEKISTON KINO SAN’ATINING RIVOJLANISH USLUBLARI VA USTUVOR YO‘NALISHLARI

Ibraymov Shamshetdin Zinatdinovich

Kamoliddin Behzod nomidagi milliy rassomlik va dizayn instituti

Kino kompozitsiyasi, texnologiya, maket

shamshet8909@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O‘zbek kinosining daslabki yillari hamda Davlat rahbarining bugungi o‘zbek kinosi rivojlanishi uchun belgilab bergan eng muhim ustuvor yo‘nalishlari to‘g‘risida fikirlar bildirilgan

Kalit so‘zlar: *Kinematografiya, plan, obrazlar, multiplikatsiya, fotografik tasvir, montaj, melodrama, dramaturg, rejissyor, aktyor, operator, rassom, kompozitor.*

ANNOTATION

This article highlights the programs of Uzbek cinema as well as the most important priorities of the state leadership for the development of Uzbek cinema today

Keywords: *Cinematography, plan, characters, multiplicity, photographic image, montage, melodrama, playwright, director, actor, operator, artist, composer.*

Milliy kino san’atini rivojlantirishga qaratilgan islohotlarni tizimli davom ettirish, sohani davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish, yurtimizda jahon tajribasi asosida kino ishlab chiqarishning samarali mehanizmlarini joriy etish, zamonaviy kinosanoat infratuzilmasini yaratish va kinoprakat tizimini rivojlantirish maqsadida:¹

Yurtboshimiz boshchiligida quyidagilar milliy kinematografiyani rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari etib belgilab berildi.

Kino san’atini jamiyatning ma’naviy, madaniy-marifiy hayotida, jumladan, yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda strategik manba sifatida shakllantirish;

Kino sanoatini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini bozor tamoillari asosida takomillashtirish, shuningdek, xorijiy kinokompaniolarini mamlakatga jalb qilish va hamkorlikda filmlar ishlab chiqarishni rivojlantirish;

Kino sanoatini iqtisodiyotning alohida tarmog‘i sifatida rivojlantirish, zamonaviy va yuqori texnologik moddiy-texnik bazaga ega infratuzilmani yaratish;

¹ SH.M.Mirziyoyev. “Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi” 2019 y

Kinematografiya sohasida kadrlar tayyorlash, kino ijodkorlari va texnik xodimlari malakasini oshirishning samarali tizimini yaratish;

Milliy seriallar ishlab chiqarishni davlat tomonidan rag‘batlantirish, animatsion filmlar ishlab chiqarishga yosh multiplikator va animatorlarni keng jalb qilish;

Sohada mualliflik huquqining kafolatli himoya qilinishini ta‘minlash, kinoprokat tizimini rivojlantirish va milliy filmlarni jahon kino bozorlariga olib chiqish.

“O‘zbekkino” Milliy agentligi O‘zbekiston Respublikasi Kinematografiya agentligi (keying o‘rinda-Agentlik) etib qayta nomlanishi.

“Ipak yo‘li durdonasi” Toshkent xalqaro kinofestivalini ta‘sis etish va uni 2021 yildan boshlab muntazam o‘tkazib borish;¹

Yuqorida davlat rahbari tomonida belgilab berilgan ustuvor yo‘nalishlarda jadal suratda ishlar amalga oshirila boshlandi. Suratga olinayotgan hujjatli filmlar va seriallarda sifat va g‘oya masalasi yuqoriga ko‘tarildi. Alohida takidlash joizki, milliy seriyallarimiz saviyasi anchagina yuqori darajaga chiqdi. Milliy urf odatlarimiz, O‘zbek xalqiga hos bo‘lgan ananalar aynan birinchi planga chiqdi. Albatta milliylik ruhida suratga olingan filmlar hamda seriyallarimizni ko‘payish o‘z-o‘zidan xalqimizni manaviy ongini yuqoriga ko‘tarishga hamda o‘zbek kino sanoatini jahon bozoriga kirishga zamin yaratadi.

Kino san‘ati - kinematografiyaning texnik vositalar asosida shakllangan badiiy ijod turi; ekran san‘atining muhim tarkibiy qismi; real borliqni aynan yoki badiiy-hujjatli obrazlar, multiplikatsiya vositalari yordamida suratga olish; kinofilmlarning omma orasida keng tarqalishi uchun xizmat qiladigan televidenie, videokasseta va videodisklarni ham o‘z ichiga oladi. Kino san‘ati kinematograf bilan bir vaqtda paydo bo‘ldi. Kinematograf esa fan va texnika taraqqiyoti bilan bog‘liq holda yuzaga keldi va asta-sekin zamonaviy iqtisod, san‘at va madaniyatning eng zarur sohasiga aylandi. Kino san‘atida adabiyot, teatr, tasviriy san‘at va musiqa tajribalari, uning estetik jihatlari uyg‘unlashtirilib, o‘ziga singdirilgan holda voqelik o‘ziga xos ifoda vositalarida fotografik tasvir orqali ko‘rsatiladi. Kino san‘atining ommani ijtimoiy-siyosiy va madaniy jihatdan tarbiyalashda, kishilar ongi, fikr va qarashlari, estetik did va his-tuyg‘ulari, umuman, ma‘naviy dunyosining shakllanishida g‘oyaviy-badiiy ta‘siri kuchlidir.

Kino san‘atining qaror topishida amerika kinorejissyori D. Griffitning xizmatlari katta. Birinchi bo‘lib, u yirik plan, parallel montaj, kengaytirilgan panorama kabi ifodali vositalarni qo‘llagan. Shuningdek, S.Eyzenshteyn, Ch.Chaplin, E.Shtrogeym, K.Dreyer, K.Vidor, R.Kler kabilar ham jahon kinosi rivojiga munosib hissa qo‘shdilar. 20-asrning 1-yarmida kino san‘atining janr tizimidan ko‘proq

¹ <https://lex.uz>

komediya xarakteridagi sarguzasht hamda qo‘rqinchli filmlar o‘rin oldi. 20-yillardan kinoda turli uslubiy izlanishlar paydo bo‘la boshladi. Ekspressionizm, poetik kino, maxfiy kino harakati, ochiq kino va boshqalar. Keyinroq turli mavzular qatori kinohikoyalarga alohida e‘tibor berildi. Ko‘proq ma‘lum bir tarixni hikoya qiluvchi filmlar ko‘paydi. Urushdan keyingi yillar rivojlangan mamlakatlarning ilg‘or kinematografchilari ishlagan filmlar, ayniqsa, Italiya neorealizmi ekran san‘atining asosini tashkil etdi.¹

Rivojlangan mamlakatlarda eski janrlarning o‘ziga xos qayta uyg‘onish davri boshlandi. Birinchi navbatda, melodrama hamda kinematografik bayonda an‘anaviy shakllarning jonlanishi ko‘zga tashlandi. Ayni vaqtda yangi televizion tizim (kabelli televidenie), yer yo‘ldoshi orqali uzatiladigan ko‘rsatuvlar, videomagnitofon, videokasseta, videodisklarning keng tarqalishi natijasida kino san‘atining rivojlanishi murakkablashdi. Kino san‘atidagi asarlar yozuvchi-dramaturg, rejissyor, aktyor, operator, rassom, kompozitor kabi ijodiy xodimlardan iborat jamoa mahsulidir. Kinoda rejissyor yetakchi rol o‘ynaydi. Film yaratish 2 tomonni - ijod va ishlab chiqarishni o‘z ichiga oladi. Kinoda ishlab chiqarishning markazi – kinostudiya hisoblanadi. Tayyor filmlar kinoprokat orqali tarqatiladi va ular kinoteatr, televideniya ko‘rsatiladi. Ekran san‘atining o‘ziga xos ifoda vositalari bor: umumiy, o‘rta va yirik planda suratga olish, turli rakurslarda kameralar harakati, epizod va kadrlar montajining turli shakllari va boshqalar. Kino san‘atining 4 asosiy turi mavjud: badiiy film, ilmiy-ommaviy kino, hujjatli kino va multiplikatsion kino. Shulardan badiiy film kino san‘atining asosiy turlaridan bo‘lib, maxsus yozilgan ssenariy yoki qayta ishlangan badiiy adabiyot (hujjatli yoki badiiy proza, teatr dramaturgiyasi va boshqalar) asosida ijodning ijroviy vositalari yordamida real yoki to‘qima voqealarning bayon etilishi; ilmiy-ommaviy kino tomoshabinlarni tabiat va jamiyat hayoti, ilmiy kashfiyot va ixtirolar bilan tanishtiradi. Kino san‘atining yana bir muhim turi - multiplikatsion kino. Eng keng tarkalgan shakllari rasmi va qo‘g‘irchokli filmlardir. Rassom chizgan rasmlar yoki maketlar, shuningdek, qo‘g‘irchoqlar harakatlantirilib kinotasmaga tushiriladi. Hujjatli kino - bo‘lgan voqea va harakatlarni tasmaga tushiradi. Kino san‘atining komediya, tarixiy, dramatik va sarguzasht filmlar kabi janrlari mavjud.

O‘zbekistonda birinchi film 1897 yil Eski jo‘va maydonida ko‘rsatilgan. 1908 yildan Toshkent, Samarqand, Qo‘qon va boshqa shaharlarda chet el filmlari namoyish etilgan. O‘rta Osiyoda ko‘rsatilgan kinolentalar, asosan, Amerika, Fransiyaning Sharq ekzotikasi tasvirlangan filmlaridan iborat bo‘lgan. O‘zbek milliy Kino san‘ati 20-

¹ <https://uz.wikipedia.org>

asrning 20-yillarida vujudga keldi. Birinchi o'zbek kinooperatori Xudoybergan Devonov o'zining ilk hujjatli-xronikal filmlarida o'zbek xalqining hayotini, urf-odatlarini, Xorazm manzaralarini aks ettirishga intilgan. 1924 yil Rus-Buxoro shirkati Buxkino, 1925 yil¹ Toshkentda Sharq yulduzi (1936 yildan O'zbekfilm) kinofabrikasining tashkil bo'lishi o'zbek Kino san'ati rivojini boshlab berdi. Lekin milliy kadrlarning yetishmasligi natijasida studiyani tashkil etishga urinish va Buxkino shirkati qoshida muntazam suratga olishni tashkillashtirish muvaffaqiyatsiz bo'ldi. Toshkent studiyasiga hali kino sohasida yaxshi tanilmagan rus kinochilarining kelishi, ularning kasbiy saviyasining pastligi haqiqiy milliy mazmundagi kinolar yaratishga yo'l qo'ymasdi. Ular yaratgan filmlar faqat ekzotik va tashviqiy xarakterda bo'lib, o'zbeklar hayoti buzib ko'rsatilardi, o'zbek ayollari rolini rus aktrisalari o'ynashi natijasida qahramonning ichki dunyosi, uning psixologik kechinmalari ochib berilmasdi "O'lim minorasi" (rejissyor V. Viskovskiy), "Musulmon qiz" (rejissyor D.Bassaligo), "Ikkinchi xotin" (M.Doronin) va boshqalar. Kino ishlashda milliy proza va dramaturgiyadan foydalanishdan bosh tortish, o'zbek hayotini bilmaydigan rus mutaxassislarining o'zlari yozgan ssenariylari asosida film yaratishi milliy kino uchun juda katta yo'qotish bo'ldi, uzoq yillargacha o'z shakl-shamoyiliga ega bo'lolmadi va o'zbek milliy kinosi sifatida shakllanishiga o'tib bo'lmas to'siq bo'ldi.

Ovozsiz filmlarda berilgan mazmun tomoshabinga ko'proq yevropa mutaxassislari nuqtai nazarini ifodaladi, chunki milliy an'analarni bilishdan yiroq mualliflarning asarlari shu ruhda yaratilgan edi. 20-yillar yaratilgan "Soyabon arava" (O.Frelix), "Ravot qashqirlari" (K.Gertel), "Makrli changal" (V.Kozlov) kabi filmlar shular jumlasidan.

Ovozli kinoning yuzaga kelishi o'zbek kino san'atining badiiy qiymatini oshirdi. Birinchi o'zbek ovozli filmi "Qasam" (1937, rejissyor A. Usolsev)da milliy aktyorlik madaniyati, o'zbek hayoti va psixologiyasi mufassal aks etdi, ijtimoiy qarama-qarshiliklar asosiga qurilgan dramaturgiya namoyon bo'ldi. Chunki barcha bosh rollarni o'zbek aktyorlari o'ynagan edi. Lekin baribir asar ovozsiz kino davridagi eski kino madaniyati qoldig'idan xoli bo'lolmagani sababli o'tmish va bugungi kun o'rtasida arosatda bo'lib qoldi.

Bunday eski uslublardan vos kechish davrida O'zbek kinosini yana yuqori pog'onlarga qaytish kuzatildi. Endi barcha rollarni o'zimizni O'zbek aktoylar o'ynay boshlashdi va shundan so'ng kinodagi mazmun va millat ruhi birmuncha qaytganini guvohi bo'lamiz.

Hozirgi kunda ham suratga olinayotgan filmlarning aksariyatida badiiy saviya yetishmasligini kuzatamiz. Bunga asosiy sabab albatta yaxshi dramaturgiya maktabi

¹ X.R.Aminov Filmning tasviriy yechimi. T: 2010

bilan sug'orilgan asarlarning yo'qligi yoki, yetishmasligi desak ham mubolag'a bo'lmayadi. Bugungi kunda bunday kamchiliklarni bartaraf etishda astoydil jon kuydirib millati va xalqi uchun xizmat qilib kelayotgan bir qancha ijodkorlar sababli O'zbek kinosi bugungi holati albatta ijobiy tomonga o'zgarimoqda desak to'g'ri bo'ladi. Bular Y.To'ychiyev, R.Sagdiyev, Z. Musoqov, U.Hamdami, A.Shahobiddinov, J.Ahmedov, J.Qosimov larni misol tariqasida takidlasak bo'ladi. Asosan ushbu ijodkorlar yaratatotgan kinofilmlarda millat dardi, millat mashaqqati, millat hursandchiligi kabi g'oyalar birinchi planga olib chiqilgan va albatta bu filmlar nafaqat O'zbekistonda balkim dunyo ekranlarida ham o'zining tomoshabinlarini topmoqda.

Hozirgi kunda yurtimizda olib borilayotgan ijobiy o'zgarishlar har sohada o'z natijasini bermoqda, shu jumladan kino sohasida ham juda kata o'zgarishlarni kuzatish mumkin. Yurtboshimiz takidalaganlaridek bugun millatning dardini, millat yutuqlarini ko'rsatishda O'zbek kinosining o'rni beqiyosligini unutmasligimiz zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. SH.M.Mirziyoyev. "Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladi" 2019 y
2. <https://lex.uz>
3. <https://uz.wikipedia.org>
4. X.R.Aminov Filmning tasviriy yechimi. T: 2010